

Чередніченко О.В.
аспірант,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНИЙ МАРГІНЕС АНГЛІЙСЬКИХ МІСТ XIV-XV СТОЛІТТЯ

У сучасних дослідженнях західноєвропейського середньовіччя часто фігурують маргінальні прошарки населення, що стояли за межами існуючих соціальних структур. В англійських містах XIV-XV ст. до таких належали, зокрема, повії, прокажені, жебраки, злочинці. Коротко розглянемо кожен з цих груп.

Проституція вважалася тогочасним суспільством «необхідним злом». Так, у постанові лондонської влади від 1393 р., яка обмежувала цей вид занять, мова йшла не про викорінення торгівлі тілом як такої, а про необхідність встановлення контролю над нею, що на практиці означало обмеження зони діяльності повій спеціально визначеними районами міста. Більше того, мотиваційна частина постанови сформульована максимально прагматично, без жодного натяку на дидактику: йшлося насамперед про те, що через «спільних жінок» (під такою назвою вони часто фігурують у тогочасних джерелах) у шинках і на вулицях спалахують сутички, які часто завершуються загибеллю людей. Покаранням же за порушення цього закону котреюсь з жінок було насильницьке її оголення [1, р. 372, п. 3]. І в проповідницьких творах контакт з повією хоч і вважається гріхом, але доволі легким (друга ступінь тяжкості з чотирнадцяти) [2, р. 39], тож, у певному сенсі, церква закривала очі на проституцію з небажання потурати більш тяжким гріхам. Тож не варто дивуватися тому, що джерелами фіксується існування борделів у середньовічних Халлі, Вінчестері, Саутгемптоні, Ковентрі, Ноттінгемі, Ексетері та навіть маленьких Першорі та Гейлсовені, а в Йорку вони навіть юридично були вбудовані в тамтешню судову систему, встановлюючи та засвідчуючи перед судом факт імпотенції чоловіка (що вважалося єдиним законним приводом для розлучення з боку жінки [3, р. 89]). Компромісом з церквою стало відведення повіям особливих вулиць (з назвами на зразок Grove Lane), в яких вони мали право займатися своїм промислом; при виході ж за їхні межі, як встановлював, наприклад, лондонський ордонанс 1384 р., служниця Венери могла бути покарана ганебним стовпом [4, р. 205]. Все ж слово «повія» (лат. «meretrix») було чи не найтяжчою образою для жінки з добрим іменем, і саме за невинуватого вживання цього слова пліткарки та наклепниці найчастіше діставали покарання у вигляді прикуття до ганебного стовпа [5, pp. 62-63]. Для повій встановлювалися також певні обмеження щодо одягу

Поза межами існуючої соціальної системи стояли також хворі на проказу. Їхня доля була жалюгідною як на континенті, так і на Британських островах: лепра, не викликаючи значних фізіологічних розладів, тим не менш спотворює зовнішність людини, а за середньовічними уявленнями зовнішня потворність відбиває внутрішні вади людини. І якщо шотландським прокаженим

«пощастило» з королем – найшановніший пізньосередньовічний шотландський монарх Роберт Брюс сам страждав на цю недугу, тому чимало зробив для полегшення долі нещасних, – то в Англійському королівстві ситуація була відмінною: звичним явищем була дискримінація хворих, спалахи якої припадали на періоди після чергової епідемії. Достатньо переглянути інструкцію XIV ст. для священників, які обслуговували лепрозорії, аби мати уявлення про становище прокажених у суспільстві: їм заборонялося заходити до церков, млинів, пекарень, шинків, їсти, пити чи навіть просто перебувати у зібраннях людей, митися самому чи прати свій одяг в річці чи струмку, пити з будь-якої посудини, крім власної, виходити на вулицю без пізнавальних знаків (принагідно знову відзначимо логіку відповідності зовнішнього та внутрішнього стану людини), торкатися людей або їхніх речей. Авжеж, вони були «мертві для світу цього»: у ритуалі виключення прокажених з людської спільноти священник лопатою кидав грудки землі на їхні ноги, що символізувало поховання [6, pp. 442-444]. Показово, що перелік заборон налічує десять пунктів: з точки зору церкви, прокажені, утворюючи особливу позасуспільну групу, мали подвійний статус – створених Богом і водночас тяжко покараних Ним; звідси санкціоновані церквою «десять заповідей прокаженого» на додаток до біблійних. Інструкція для прокажених передбачала, що «лепрозорії» були насправді зібранням маленьких будиночків, у яких мали бути ліжко з простирадлами, подушка, скриня, стіл і стілець, лампа, лопата, чашка та «інші необхідні речі» [6, р. 444]. Існували навіть спеціальні борделі для хворих на проказу [4, р. 208]. Втім, уже в XIV ст. кількість хворих на проказу завдяки примусовій ізоляції значно зменшується, відповідно скорочується і кількість шпиталів для прокажених. Так, якщо в XII ст. В Англії та Шотландії було відкрито 220 лепрозоріїв, то у 1342 р. У Ріпонському лепрозорії вже не було жодного хворого; в одному з найбільших лепрозоріїв у Сент-Олбансі в 1348 р. перебувало лише три пацієнти; в 1372 р. закрито лепрозорій у Роменоллі – за відсутністю хворих [7, с. 13]. Генріх VI надав нові хартії лепрозоріям у Даремі та Лінкольні. В першому фіксувалася наявність усього двох хворих (замість шістдесяти, як було раніше), другий узагалі був «перепрофільований» на звичайну лікарню [8, с. 346].

Різка зміна спостерігалася в ставленні до жебракування. Шокові зміни в соціально-економічній структурі середини XIV ст. винесли на гребні найбільш підприємливих представників нижчих верств, проте залишили без засобів до існування тих, хто не зміг адаптуватися до нових умов. В результаті кількість жебраків значно зростає, і вони опинилися в фокусі уваги можновладців. У 1391 р. парламентським статутом було ухвалено, що кожна церква має щорічно виділяти частину коштів відповідно до своїх статків на благодійність для своїх бідних парафіян. Але за три роки до того парламент заборонив недієздатним жебракам мандрувати країною, а дієздатним – просити милостиню [9, р. 146]. Навіть Вільям Ленгленд, не відступаючи від учення церкви про необхідність допомоги біднякам, зазначає, що на це заслуговують лише ті, хто має поважну причину – старість, немічність, хвороба, каліцтво, а також жінки з дітьми, що не можуть працювати. Він оповідає про те, як люди,

незважаючи на бідність, народжують незаконнонароджених дітей, «Или переламываете им в юности спину или какую-нибудь кость // И затем всю жизнь ходите со своими детьми и попрошайничаете». Такі люди не мають права просити милостиню [10, с. 255, 257, 259]. Чесне ж жебракування, навпаки, вважалося шляхетним, як свідчить уривок з «Оповідання Батської ткалі» Джеффри Чосера: «А благодушно в бедности прожить // Достойно всякого, кто благороден... Пусть с нищего лоскут последний снимут, // При нем добро, что воры не отнимут. // Кто нищету с покорностью несет, // Себя и господу тот познает» [11, с. 282].

Амбівалентним було ставлення середньовічних людей до розбійників. Вже Джеффри Чосер (очевидно, під впливом бурхливих подій кінця XIV ст. – повстання Уота Тайлера, поширення лолардизму), висловлював певне співчуття такому маргінальному прошарку, як поставлені поза законом розбійники, вдавшись в «Оповіданні економа» до сміливого порівняння їх з державцями: «А от разбойника поменьше зла, – // Ведь шапка у разбойника мала, – // Но Каина на нем лежит печать: // Он для людей – отверженец и тать» [11, с. 463-464]. І опісля ставлення до людей, поставлених поза законом, не було однозначно негативним: серед них було чимало людей рицарського походження, чимало з них вливалися в лави королівського війська під час походів тощо; в особистій участі в одному зі збройних нападів на купецький будинок звинувачували навіть одного з найбагатших лондонців Джона Скрікса [9, р. 165]. Правникові (!) Вільяму Фортеск'ю в середині XV ст. вдалося висловити це амбівалентне почуття, що поєднувало в собі відразу з ледве приховуваною гордістю: «Французів рідко вішають за грабунок, адже в них нема серця, щоб вчинити таку жакливу дію. Отже, в Англії за грабунок і вбивства за рік вішають більше людей, ніж у Франції – за сім» [цит. за: 12, р. 65]. Більше того, самі злочинці ставали джерелом збагачення місцевої влади, яка мала право конфіскувати все їхнє майно, а нерідко її представники брали хабарі від самих злочинців в обмін на безперешкодну діяльність цих останніх [13, р. 135].

Отже, ставлення до маргінальних прошарків суспільства в англійських містах протягом Пізнього Середньовіччя визначалося суперечливістю, маючи тенденції водночас до дискримінації та сегрегації (на найбільш базовому, суто просторовому рівні – прагнення суворой топографічної локалізації) та толерантності в первинному сенсі – «терплячості».

Список використаних джерел:

1. Clifford R. Backman. The Worlds of Medieval Europe. – New York-Oxford: Oxford University Press, 2003. – 467 p.
2. The Ayenbite of Inwit. A Translation of Parts into modern English by A. J. Wyatt. – London: W. B. Clive&Co, 1889. – 46 p.
3. Helmoltz R. H. Marriage Litigation in Medieval England. – Cambridge: Cambridge University Press, 1974. – 256 p.
4. Martin Whittock. A Brief History of Life in the Middle Ages. – London: Robinson, 2009. – 336 p.
5. Hilton R. H. English and French towns in feudal society: a comparative study. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 192 p.

6. Sarum manual (based on materials from c. 1360s) // Reading the Middle Ages. Ed. By Barbara H. Rosenwein. – Toronto: University of Toronto Press, 2010. – Pp. 442-444.
7. Фуко Мишель. История безумия в классическую эпоху. – М.: АСТ, 2010. – 698 с.
8. Общественная жизнь Англии от воцарения Эдуарда I до смерти Генриха VII. Издание Г. Д. Трайля. – Т. 2.: От воцарения Эдуарда I до смерти Генриха VII. – Пер. с англ. П. Николаева. – М.: Типо-литография В. Рихтер, 1897. – 497 с.
9. Andrew McCall. Medieval Underworld. – NY: Barnes&Noble, 1993. – 319 p.
10. Ленгленд, Уильям. Видение Уильяма о Петре Пахаре. – М.-Л.: ИИ АН СССР, 1941. – 275 с.
11. Чосер Джеффри. Кентерберийские рассказы. – М., 1946. – 508 с.
12. Terry Jones. Medieval Lives. – London: BBC, 2009. – 224 p.
13. The Paston Letters: A Selection in Modern Spelling. Ed. by Norman Davis. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 288 p.

Швець В.В.

аспірант,

*Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького*

М.О. ДОМОНТОВИЧ І СТАНОВЛЕННЯ БОЛГАРСЬКОГО КНЯЗІВСТВА В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 РОКИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Російсько-турецькі війни XVIII–XIX століть завжди знаходилися в полі активного інтелектуального обговорення широкими верствами суспільства. Не стала винятком і війна 1877–1878 рр. Сприйняття війни її учасниками і сучасниками формувало через періодичну пресу, публіцистику, щоденники та листи, мемуари той комплекс значущих і знакових фактів, подій, героїв і антигероїв війни, ті їх оцінки та характеристики, які з часом перетворюючись на історіографію, ставали частиною історії країни і народу.

Проблема російсько-турецької війни 1877–1878 рр. та цивільного управління в Болгарії почала цікавити науковий загал незадовго після завершення цих подій. Зокрема серед імперських істориків варто виділити працю генерал-лейтенанта Н. Овсяного [1] та спогади офіцера Генерального Штабу П. Паренсова [2]. Як свідчать архівні джерела: «для описання «Русского Гражданского управления в Болгарии» был приглашен генерал-майор Овсянный.» [3, арк. 17], а в період часу з 1903 по 1907 р. вийшли друком його праці по цивільному управлінню в Болгарії, зокрема; «Сборник материалов» по гражданскому управлению – 6 томів, «Русское управление» – 3 тома и «Болгарское земское войско» – 1 том [3, арк. 20].

Дослідження радянських істориків принесли значну користь з точки зору аналізу цілого ряду важливих проблем, а насамперед визначення справжнього історичного значення російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Надзвичайно